

MONC**RAPA**(03)

MONOGRAFIES DE LA CÀTEDRA ROSES D'ARQUEOLOGIA
I PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

VIOLENCE AND CONFLICT IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES. AN ARCHAEOLOGICAL PERSPECTIVE

VIOLÈNCIA I CONFLICTE EN ÈPOCA TARDOANTIGA
I MEDIEVAL. UNA PERSPECTIVA ARQUEOLÒGICA

MARC BOUZAS, LLUÍS PALAHÍ (EDS.)

VIOLENCE AND CONFLICT IN LATE ANTIQUITY
AND THE MIDDLE AGES. AN ARCHAEOLOGICAL
PERSPECTIVE

VIOLÈNCIA I CONFLICTE EN ÈPOCA TARDOANTIGA
I MEDIEVAL. UNA PERSPECTIVA ARQUEOLÒGICA

CIP 904:323.26 V10

Violence and conflict in late Antiquity and the middle ages : an archaeological perspective = Violència i conflicte en època tardoantiga i medieval : una perspectiva arqueològica / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). – Girona : Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic, 2025. – 1 recurs en línia (399 pàgines) : il·lustracions. – Conté: Violence et conflit au Moyen Âge : miscellanées d'histoire et d'archéologie / Valérie Serdon – Textos en català, anglès, francès, italià i Castellà. – Descripció del recurs: 15 setembre 2025. – (Moncrapa ; 3) ISBN 978-84-9984-716-0 (Documenta Universitaria). ISBN 978-84-8458-753-8 (Edicions UdG)

I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- editor literari II. Palahí Grimal, Lluís, editor literari III. Contenidor de (Obra): Serdon, Valérie. Violence et conflit au Moyen Âge : miscellanées d'histoire et d'archéologie IV. Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic 1. Violència – Història – Fins al 1500 2. Arqueologia medieval 3. Arqueologia clàssica 4. Llibres electrònics

CIP 904:323.26 V10

Moncrapa - 03

© Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / Content and figures: els autors / the authors

© Il·lustració de la coberta / Cover illustration: Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial

/ Editorial team and instructions for authors and editorial policy:

www.documentauniversitaria.media/

Contacte / Contact:

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 Girona

Tel. 972 45 82 90

ISBN Documenta Universitaria:

978-84-9984-716-0

ISBN Oficina Edicions UdG:

978-84-8458-753-8

DOI: [10.33115/b/9788499847160](https://doi.org/10.33115/b/9788499847160)

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

L'estudi forma part del Projecte quadriennal de recerca finançat per la Generalitat de Catalunya «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma.»

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Girona, 2025

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes —llevat que s'indiqui el contrari— a una llicència Creative Commons de tipus Reconeixement-NoComercial (BY-NC) v.4.0. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font i que no en feu un ús comercial. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.ca>

ÍNDEX

Violence et conflit au Moyen Âge . Miscellanées d'histoire et d'archéologie	6
Valérie Serdon	
La fortificación de época visigoda en el extremo occidental de la tarraconense. Tedeja y Cabeza San Vicente (Burgos)	21
Jose Angel Lecanda, Asier Pascual	
La fortezza bizantina di Luni e i pericoli per la navigazione nel Tirreno	39
Ettore Alfredo Bianchi, Aurora Cagnana	
El Castellón: un territorio de frontera en el valle del Esla, entre los siglos v y vi	51
José Carlos Sastre Blanco, Iñaki Martín Viso, Patricia Fuentes Melgar, Raúl Catalán Ramos	
Escaping from Piracy in Early Byzantine Italy: the case of Sant'Antonino revisited	61
Ettore A. Bianchi	
La formació de la marca. L'ocupació del territori entre les Alberes i Girona pels francs . Dades documentals i arqueològiques	72
Josep Maria Nolla	
Fortificacions medievals entre la Segarra i el Solsonès, frontera al segle x?	81
Laura de Castellet, Adrià Cubo, Pilar Giráldez, Joan Menchón, Ainhoa Pancorbo, Mariona Valldepérez, Màrius Vendrell	
Les torres exemptes del Pallars Jussà. Proposta de seriació (segles VIII-XI)	103
Ramon Martí, Adrià Cubo, Mª Mercè Viladrich	
Canvis antics accelerats per la guerra. Dels vilars altmedievals a les cases fortes en el domini dels Centelles (Osona, segles IX-XII)	122
Jaume Oliver Bruy	
Indagini archeologiche nel castello di Gioia Sannitica (Caserta): primi dati	137
Silvana Rapuano	
La Iglesia encastillada de San Miguel de Turégano (Segovia). Fortaleza del poder feudal de los obispos de Segovia	151
Luis Miguel Yuste Burgos	

La lluita entre el poder reial i els Cabrera. El cas de la destrucció de la fortalesa de Roda (l'Esquerda) a Osona	167
Imma Ollich, Maria Ocaña, Albert Pratdesaba, Antònia Díaz-Carvajal, Montserrat de Rocafiguera, Esther Travé	
El Castellvell de la Marca al segle xv, una fortificació inèdita de la guerra civil catalana	186
Jordi Gibert Rebull, Ramon Martí Castelló, Cristian Folch Iglesias	
Violència senyorial i participació pagesa. La fortificació del castell de Vilobí d'Onyar (segles XIII-XIV)	208
Elvis Mallorquí	
Disputed Mountains. Defining landscapes of conflict in the Monti Aurunci (Italy - Southern Latium)	221
Edoardo Vanni, Francesca De Pieri, Simone Zocco, Alessandra Cammisola	
La Torre de Badalona, l'escenificació d'un domini senyorial (s. XIV - XVII)	245
Júlia Miquel, Oriol Achón, Carles Díaz, Clara Forn	
Los conflictos por el agua y sus testimonios arqueológicos en la Baja Edad Media. Las fuentes abovedadas concejiles	258
Beatriz González Montes, José Avelino Gutiérrez González	
¿La cuenca de Eyrieux (Francia), un territorio medieval libre de conflictos?	275
Emilie Comes-Trinidad	
Les muralles medievals de Roses. Una necessitat defensiva i una font de conflictes polítics. Dades des de l'arqueologia	285
Lluís Palahí Grimal, Marc Bouzas, Jordi Vivo	
Violenza contro la popolazione civile nella Sardegna rurale del XIV secolo. Testimonianze archeologiche dallo scavo del villaggio medievale abbandonato di Geridu	297
Marco Milanese	
Evidències arqueològiques d'una mort violenta al Jaciment de Santa Margarida (Martorell, Baix Llobregat). La sepultura anòmala de la tomba 214 i el seu estudi	306
Esther Travé Allepuz, Pablo del Fresno Bernal, Montserrat Farreny Agràs	
Evidenze di episodi di violenza interpersonale dallo scavo dell'ospedale di passo di San Nicolao di Pietra Colice	321
Fabrizio Benente, Giada Molinari, Nico Radi	
Fractures causades per arma blanca en el jaciment de l'Esquerda. Anàlisi bioarqueològica i context històric	340
Antònia Díaz-Carvajal, Imma Ollich, Bibiana Agustí	
Fortificacions i defenses de la ciutat de Tarragona (II ac-XX dc). Comentaris sobre la seva protecció legal	352
Pilar Bravo Póvez, Joan Menchon Bes	
ABSTRACTS (català)	372
ABSTRACTS(español)	382
ABSTRACTS (english)	392

FRACTURES CAUSADES PER ARMA BLANCA EN EL JACIMENT DE L'ESQUERDA

ANÀLISI BIOARQUEOLÒGICA I CONTEXT HISTÒRIC

Antònia Díaz-Carvajal,^{1,2} Imma Ollich,¹ Bibiana Agustí²

INTRODUCCIÓ

Convencionalment, es defineix com a fractura la lesió causada per una força que altera l'equilibri estructural de l'os, provocant-ne una discontinuïtat o una ruptura total. En contextos arqueològics, l'estudi d'aquestes lesions ha estat una eina fonamental per comprendre els riscos i les condicions de vida de les poblacions del passat. En efecte, les fractures poden ser el resultat d'accidents, activitats laborals, conflictes bèl·lics o agressions interpersonals, i el seu diagnòstic ha permès inferir aspectes clau sobre el comportament humà i les dinàmiques socials en diferents períodes històrics.

En les sèries esquelètiques medievals i dins del camp de la paleopatologia, el diagnòstic de lesions traumàtiques és relativament freqüent. Gràcies a la seva anàlisi, es pot identificar l'origen i el mecanisme de producció així com facilitar la determinació de la relació temporal amb la mort de l'individu. En aquest sentit, les fractures es classifiquen en tres grans categories segons el moment en què es van produir:

- *Ante mortem*: fractures ocorregudes durant la vida de l'individu, identificables per la presència de processos de remodelació òssia i signes evidents de cicatrització, indicant que l'individu va sobreviure a la lesió durant un període de temps significatiu.
- *Peri mortem*: lesions produïdes en el moment de la mort o poc abans, quan l'os encara conservava la seva elasticitat i propietats mecàniques. Aquest tipus de fractures no presenten signes de guariment, fet que suggereix una relació directa amb la causa de la mort o amb els esdeveniments immediatament previs.

¹ Museu Arqueològic de l'Esquerda i UB.

² In Situ SL.

- *Post mortem*: fractures produïdes després de la mort, generalment atribuïbles a processos tafonòmics, com la pressió sedimentària, l'alteració ambiental o la manipulació de les restes durant l'excavació.

L'estudi de la distribució i la freqüència de les fractures *ante mortem* i *peri mortem* en diferents poblacions ha permès establir relacions entre les activitats quotidianes i els patrons de trauma esquelètic. Per exemple, la correlació entre models de lesions i ocupacions específiques ha estat estudiada en diverses poblacions medievals, evidenciant una alta incidència de fractures en ambients rurals per activitats agrícoles o en entorns militars per entrenaments i combats (Djurić et al. 2006, Judd, Roberts 1999). També l'anàlisi de fractures en contextos arqueològics ha estat utilitzada per a la reconstrucció de patrons de violència i dinàmiques militars ocorreguts al llarg de l'edat mitjana (Roberts, Manchester 1995).

El jaciment de l'Esquerda, situat al terme municipal de les Masies de Roda, a la comarca d'Osona, representa un cas idoni per a l'estudi de lesions traumàtiques en poblacions medievals. Conegut per la seva situació estratègica i funció defensiva, aquest assentament presenta una elevada freqüència de fractures atribuïbles tant a activitats quotidianes com a episodis de violència. En aquest article, es presenta l'anàlisi osteològica de sis individus que mostren evidències de lesions traumàtiques causades per arma blanca, així com d'altres traumatismes accidentals que poden derivar d'una activitat diària però també de possibles actituds violentes.

L'objectiu d'aquesta investigació és doble: d'una banda, documentar i caracteritzar les lesions per identificar-ne el mecanisme de producció i, de l'altra, contextualitzar aquests episodis dins del marc històric i social de l'Esquerda per comprendre millor els riscos i els patrons de violència en aquesta comunitat medieval.

EL JACIMENT DE L'ESQUERDA

L'Esquerda és un dels jaciments arqueològics més significatius d'Osona, amb una llarga continuïtat d'ocupació que s'estén des del bronze final, primer ferro i període ibèric fins a la seva destrucció definitiva al segle XIV. La seva posició estratègica, sobre un meandre del Ter, li va atorgar un paper clau com a centre de control i defensa al llarg dels segles.

Durant el període ibèric ple (segles V-I aC), el poblat formava part del territori dels ausetans i estava fortament fortificat. L'organització urbanística seguia un esquema planificat, amb carrers i espais diferenciats, mentre que la cultura material evidencia una clara influència grega, arribada a través de les rutes comercials d'Emporion i seguint el Ter amunt. Aquest enclavament exercia una funció central en el territori, articulant una xarxa d'assentaments dispersos dedicats a l'agricultura, la ramaderia i l'artesania. Malgrat la seva prosperitat, el conflicte entre Roma i Cartago a la Segona Guerra Púnica va acabar afectant directament els ausetans, que van donar suport als cartaginesos. La resposta romana va ser contundent, i a finals del segle III aC, el poblat fou destruït, tot i que sembla haver estat reocupat posteriorment en cap els segles II-I aC (Ollich i Rocafiguera 2001).

Amb la crisi del món romà i les invasions germàniques, l'Esquerda va experimentar una nova fase d'ocupació, especialment durant els períodes visigòtic i carolingi. A

partir del segle VIII, amb l'arribada dels francs i la reorganització del territori en la Marca Hispànica, l'indret es va convertir en una plaça forta dins el sistema defensiu al llarg del Ter. La Roda Civitas, documentada ja al segle IX (any 826, als Annals Reials de Lluís el Pietós) va esdevenir un centre de poder feudal vinculat tant al bisbat de Vic com als vescomtes de Cabrera. L'assentament es consolidà com un nucli d'hàbitat estructurat al voltant de l'església de Sant Pere i protegit per unes muralles que aprofitaven les estructures preexistents (Ollich et al. 1995).

A mesura que avançava l'edat mitjana, l'Esquerda va anar perdent importància en favor del nou nucli format a prop del pont sobre el Ter i de la nova església de Santa Maria. Aquest desplaçament gradual es veu reforçat pel context de tensions feudals entre la casa de Cabrera, la monarquia i el bisbat de Vic, que marcaran el 1314 el destí final de l'assentament.

Les necròpolis medievals de l'Esquerda

Des del 1977 fins a l'actualitat, s'han registrat un total de 263 tombes pertanyents a dues necròpolis:

La necròpolis extramurs

Situada al nord del jaciment, fora del nucli d'hàbitat, però propera al camí d'accés al poblat, aquesta necròpolis ocupa, com a mínim, una àrea d'uns 100 m². Les tombes es disposen alineades al llarg del recorregut exterior de la muralla.

Les anàlisis de C14 realitzades sobre material esquelètic de tres individus exhumats han proporcionat una datació que situa aquest espai sepulcral en la segona meitat del segle VII dC (Mestres, 2013).

El cementiri de l'església de Sant Pere

Situat a redós del temple, en aquest cementiri s'han distingit tres nivells corresponents a diferents tipologies d'enterraments (Ollich, 2012):

1. Nivell superior (segles XIII-XIV): inhumacions practicades directament a terra, situades per sobre i entremig de les tombes de llosa.
2. Nivell intermedi (segles XI-XII): tombes de llosa disposades en forma de caixa, situades sobre les tombes excavades a la roca i associades a l'església romànica.
3. Nivell inferior (segles IX-X): tombes antropomorfes excavades a la roca, vinculades a una església primitiva més petita que la romànica.

MATERIAL I MÈTODE

L'estudi es basa en l'anàlisi de restes antropològiques dels esquelets procedents de les dues necròpolis de l'Esquerda: 169 individus exhumats del cementiri de l'església de Sant Pere durant les campanyes d'excavació de 2008-2010 i 12 individus procedents de l'excavació de 2012 a la necròpolis extramurs.

Els esquelets han estat estudiats al laboratori del Museu de l'Esquerda, on es van sotmetre a processos de conservació, neteja i reconstrucció abans de la seva anàlisi osteològica.

Les restes esquelètiques es van netejar amb aigua i raspalls de puntes toves, emprant alcohol en els casos de material fràgil i aigua destil·lada per a mostres destinades a anàlisis bioquímiques. Un cop netes, les restes es van reconstruir i registrar mitjançant diagrames esquelètics. Es va dur a terme una anàlisi biomètrica dels ossos ben conservats i una caracterització morfològica individualitzada, amb especial atenció a possibles alteracions tafonòmiques i patològiques.

L'estimació de l'edat es va fer combinant diferents mètodes segons el grup d'edat. En individus immadurs, es va basar en el desenvolupament dental i la longitud diafisial dels ossos llargs, mentre que en adults es va determinar mitjançant l'estat de la sínfisi púbica, la superfície auricular de l'ílium, el desgast dental i, en general, els senyals de degeneració òssia. Per a l'estimació del sexe, es va prioritzar l'anàlisi de la morfologia dels ossos coxals, seguida dels trets cranials i de la robustesa dels ossos llargs, aplicant diversos criteris establerts en estudis de referència. Finalment, es van documentar les característiques morfològiques de les lesions, incloent-hi la seva ubicació, la direcció del tall i la presència de marques de cicatrització. Els resultats es van contrastar amb estudis paleopatològics anteriors i amb fonts històriques per contextualitzar els episodis de violència registrats al jaciment.

RESULTATS

Lesions per arma blanca en els individus de l'Esquerda

Sis esquelets recuperats a l'Esquerda, presenten fractures i incisions compatibles amb ferides provocades per armes blanques, sense indicis de supervivència posterior. Aquestes restes pertanyen a un individu exhumat a la necròpolis extramurs (T-261) i cinc més localitzats al cementiri de l'església: T-152-1, T-152-2, T-187 i T-229 inhumats en fosses excavades al nivell superior del paviment; i T-243, dipositat en una caixa de lloses.

A continuació, es detallen les lesions observades en cada individu:

Individu T-152-1 (home, 35-45 anys)

Presenta dues incisions per arma tallant: una al costat dret del crani, de 27 mm de longitud, i una segona d'11 mm a la mandíbula. Aquesta última hauria afectat el múscul masseter i provocat la fractura de les corones de la segona i tercera molars esquerreres (Fig. 1). La morfologia de la lesió suggereix un tall contundent fet amb una fulla esmolada.

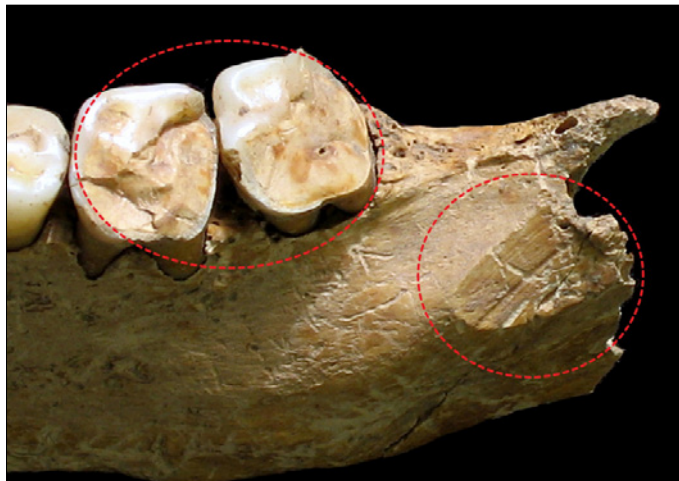

Figura 1. Individu T-152-1- Lesió de tall a la mandíbula amb afectació de les corones de les molars.

Individu T-152-2 (home, 40-50 anys)

Es documenten set lesions incises:

- Dues al crani, de 68 i 76 mm de longitud, que travessen els parietals i la zona auricular esquerra.
- Tres incisions a la mandíbula d'entre 14 i 23 mm de longitud.
- Una fractura amb tall i pèrdua d'os al tercer metacarpíà esquerre, que pot haver estat causada per un intent de bloquejar l'atac (Fig. 2).
- Una incisió a la fíbula dreta (Fig. 3).

Individu T-187 (home, 20-30 anys)

Presenta dues lesions per arma tallant al fèmur dret, d'11 i 19 mm de longitud. La localització i orientació d'aquestes ferides suggereixen un tall oblic, possiblement causat per una espasa o un ganivet de fulla ampla.

Figura 2. Individu T-152-2. Tall al tercer metacarpíà esquerre.
Figura 3. Individu T-152-2. Lesió incisa a la fíbula dreta.

Individu T-229 (home, 30-40 anys)

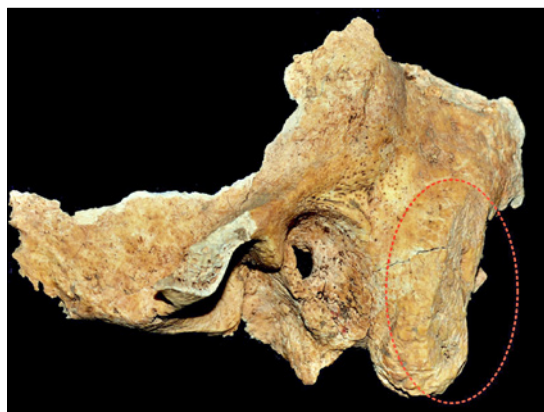
Es registren sis incisions, amb longituds compreses entre 18 i 63 mm:

- Tres talls al crani, tots al costat esquerre, un dels quals secciona l'apòfisi mastoide.
- Tres ferides als ossos llargs de l'extremitat inferior esquerra, indicant una agressió persistent (Fig. 4 i 5).

Individu T-243 (home, 40-60 anys)

El fèmur dret presenta tres talls transversals de 6, 20 i 22 mm de longitud, efectuats en sentit ascendent (Fig. 6). Aquest patró de lesió, juntament amb la pèrdua de substància òssia, suggereix un intent de mutilació o un atac reiterat a la mateixa zona.

Figura 4. Individu T-229. Lesió incisa al fèmur esquerre.
Figura 5. Individu T-229. Lesió incisa a la tíbia esquerra.

Individu T-261 (home, 45-55 anys)

S'observa una incisió longitudinal de 31 mm a l'apòfisi mastoide esquerra, que ha seccionat gran part de la superfície externa, deixant exposat el teixit esponjós del vèrtex (Fig. 7). Aquesta ferida és compatible amb un tall de considerable força, que hauria afectat estructures musculars i possiblement vasos sanguinis del coll.

Figura 6. Individu T-243. Lesions incises al fèmur dret.
Figura 7. Individu T-261. Tall a l'apòfisi mastoide esquerra.

ANÀLISI I INTERPRETACIÓ

Aquest conjunt de fractures aporta informació clau sobre les dinàmiques de conflicte en un context medieval, possiblement vinculades a un episodi bèl·lic, execucions o saquejos. L'elevat nombre de lesions, la seva distribució i el fet que no mostrin signes de cicatrització suggereixen que aquests individus van morir durant aquests episodis d'extrema violència.

Les ferides al crani indiquen atacs dirigits al cap amb intenció de matar, mentre que les localitzades a les extremitats inferiors podrien haver tingut com a objectiu impedir el desplaçament de les víctimes abans d'un cop final. Fractures com la del metacarpià de l'individu T-152-2 suggereixen intents de bloqueig, mentre que la reiteració de talls en un mateix individu indica un excés de violència.

Sigui com sigui, es tracta en tots els casos de lesions incises que presenten característiques típiques de ferides causades per armes blanques esmolades, com espases o destrals. Es distingeixen pels perfils de secció triangular, les vores netes i unes trajectòries ben definides, amb un extrem d'entrada curt i profund i un de sortida més superficial. Aquestes marques són clarament identificables i diferenciables de les fractures d'origen accidental.

Tanmateix, algunes fractures i lesions causades per impactes, tot i no haver estat provocades per armes blanques, podrien tenir igualment un origen violent. Això planteja la necessitat d'analitzar altres tipus de traumatismes per determinar si poden estar relacionats amb agressions, combats o confrontacions puntuals.

TRAUMATISMES PER CONTUSIÓ: UNA ALTRA FORMA DE VIOLÈNCIA

En un segon grup de traumatismes, s'inclouen diverses lesions per contusió que, si bé en alguns casos podrien ser conseqüència d'accidents, per la seva localització i característiques apunten a un origen intencionat, com ara cops de pedres o impactes de projectils llançats amb fona. Aquestes lesions poden ser indicatives d'altres formes de violència que, tot i diferenciar-se clarament de les ferides per arma blanca, podien resultar igualment letals.

Entre aquestes fractures, sobresurten les contusions cranials, totes elles registrades en individus masculins, així com diverses fractures a les extremitats superiors, perfectament compatibles amb un mecanisme defensiu. Un exemple destacat és la fractura de l'ulna esquerra de l'individu T-230-1, una lesió típicament associada a la defensa davant d'un atac, que es produeix quan l'individu alça el braç per protegir-se la cara d'un cop contundent (Fig. 8). També cal esmentar les fractures i contusions en diversos metacarpians, compatibles amb traumatismes propis del combat cos a cos (Fig. 9), així com el politraumatisme costal de T-152-1, que suggereix una situació de lluita intensa en què l'individu va rebre múltiples impactes.

Figura 8. Individu T-230-1. Fractura a l'ulna esquerra.

Figura 9. Individu T-207. Fractura al segon metatarsià esquerre.

En relació amb la possible causa de les lesions, són especialment rellevants les fractures de la tibia i la fíbula dretes de T-221. Es tracta de dues fractures greus amb complicació per infecció, de tipus oblic a la tibia, amb una callositat complexa i un encavalcament de les dues porcions òssies (Fig. 10). Campillo (2011) descriu una lesió similar i la relaciona amb la caiguda d'un genet que, en perdre l'equilibri, queda amb el peu subjectat per l'estrep i la cama en torsió. Aquesta observació resulta especialment interessant si es considera que algunes de les fractures incises documentades en els individus T-187, T-229, T-243 i T-152-2, localitzades a les extremitats inferiors, presenten angles i eixos compatibles amb un atac rebut des d'un nivell superior. La distribució d'aquestes lesions suggereix la possibilitat que

els agressors anessin a cavall, fet que reforça la hipòtesi d'un episodi bèl·lic o d'una incursió violenta protagonitzada per combatents muntats.

Figura 10. Individu T-221. Fractura a la tibia i fibula dretes.

Se sap que el paper del cavall en la guerra medieval va esdevenir cada cop més rellevant, especialment amb la introducció de millores tecnològiques com la ferradura i una nova variant d'estrep, que facilitaven la mobilitat i l'efectivitat en combat. L'anàlisi de les lesions documentades a l'Esquerda permet connectar aquestes evidències amb els models de lluita d'època feudal, en què la cavalleria tenia un protagonisme creixent.

Patrons de lesió i dinàmica del combat

Tal com s'ha apuntat anteriorment, l'anàlisi de la distribució anatòmica de les ferides revela una clara predilecció per les lesions cranials, si bé també es documenten nombrosos talls a les extremitats inferiors. Aquesta tendència no és fortuïta, sinó que respon a una dinàmica de combat en què el cap esdevé un objectiu prioritari, tant per la seva vulnerabilitat com pel seu simbolisme en la voluntat d'abatre l'enemic de manera ràpida i definitiva. En canvi, els talls a les extremitats inferiors podrien haver tingut una funció diferent: incapacitar l'adversari, fer-lo caure i limitar-ne la mobilitat per facilitar un atac posterior més letal. Aquesta estratègia s'alinea amb un tipus de batalla en què el cos a cos era decisiu i reduir l'oponent a terra equivalia a una victòria imminent.

A més, les ferides presenten una marcada lateralitat en la seva distribució: catorze es localitzen al costat esquerre de l'esquelet, mentre que només vuit afecten el costat dret. Aquest biaix es correlaciona amb el fet que, en la majoria de les representacions iconogràfiques de batalles, els combatents empunyaven l'arma predominantment amb la mà dreta, dirigint així els atacs cap al costat esquerre del seu adversari. Aquesta tendència, àmpliament documentada en estudis bioarqueològics de batalles medievals, confirma a l'Esquerda un patró de lluita cos a cos en el qual els oponents s'enfrontaven directament, sense indicis clars d'una fugida o d'una execució per sorpresa.

La direcció dels impactes reforça aquesta interpretació. Excepte en dos casos, totes les ferides cranials presenten una trajectòria de davant cap enrere, fet que suggereix cops dirigits frontalment contra individus que encara es trobaven en posició de combat. De manera similar, les incisions als ossos de les extremitats es concentren majoritàriament a les cares anteriors i laterals, la qual cosa indica que les víctimes van rebre els atacs mentre encaraven l'agressor. Aquest patró resulta incompatible amb un escenari de fugida, ja que en aquest cas les ferides s'haurien d'esperar a les

zones posteriors del cos. Així doncs, tot apunta que els combatents de l'Esquerda van ser abatuts en un context de lluita activa, en què probablement intentaven defensar-se o contraatacar (Díaz-Carvajal, 2024).

Violència reiterada i mutilacions intencionals

Un altre aspecte destacable en l'anàlisi de les restes és la presència de múltiples ferides en un mateix individu, fet que suggereix una violència reiterada, possiblement exercida sobre cossos ja greument ferits o, fins i tot, morts. El cas de T-152-1, amb lesions tant al crani com a la mandíbula, i el de T-152-2, que presenta múltiples ferides al crani, la mandíbula i les extremitats, il·lustren una dinàmica en què l'atac no es limitava a un únic cop decisiu, sinó que s'acumulaven impactes successius (Fig. 11). En alguns casos, aquesta reiteració podria indicar una voluntat d'acarnissament *peri mortem*. L'individu T-229, amb talls tant al cap com a les extremitats inferiors, també reflecteix aquesta insistència en l'agressió, que podria respondre a la voluntat de rematar la víctima o a una pràctica ritualitzada de violència sobre l'enemic caigut.

A més, algunes ferides suggereixen la possibilitat de decapitació o d'amputacions intencionals. En aquest sentit, els talls observats a la mandíbula de T-152-1, així com les ferides a la zona auricular de T-229 i T-261, són compatibles amb la pràctica de decapitació (Fig. 12). Històricament, la decapitació ha tingut una forta càrrega simbòlica, tant en l'àmbit militar com en el de la justícia. En un context de guerra, aquest acte no només assegurava la mort de l'enemic, sinó que també servia com a demostració de superioritat i com a prova material de la victòria. En l'imaginari medieval o fins i tot més antic, la possessió del cap de l'adversari podia convertir-se en un trofeu o en un testimoni físic de la mort d'un oponent destacat (Agustí et al., 2016).

Tanmateix, en els casos de T-229 i T-261, no es pot descartar que les ferides responguin a una altra pràctica: l'amputació d'una orella. Aquesta mutilació, àmpliament documentada al llarg de la història, no només era un acte de violència extrema, sinó també una marca d'infàmia. La pèrdua d'una orella podia simbolitzar la condició de vençut i actuar com una forma d'humiliació pública, sovint aplicada com a càstig a presoners o traïdors.

Aquestes mutilacions no només responen a una lògica bèl·lica, sinó que també podrien tenir una base legal. Diversos sistemes jurídics medievals recullen la pràctica de la flagel·lació i la mutilació d'un membre —especialment el nas o l'orella— com a pena per determinats delictes. Aquest tipus de càstig apareix documentat en textos

Figura 11. Individu T-152-2. Lesions incises a l'hemimandíbula esquerra.

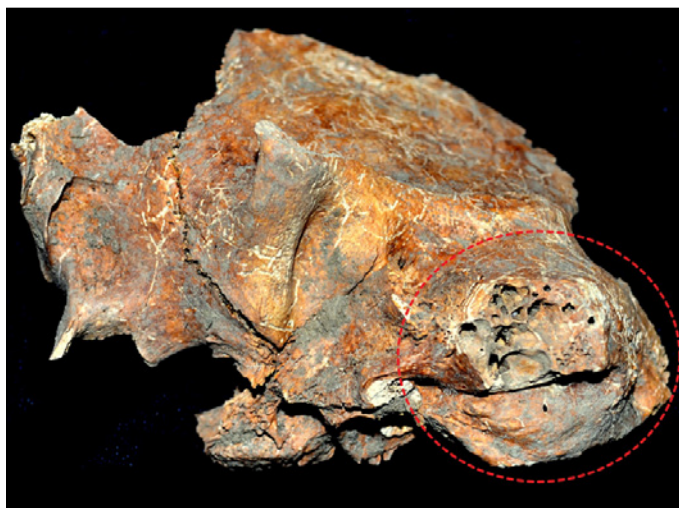

Figura 12. Individu T-229. Tall amb secció de l'apòfisi mastoide esquerra.

com les *Consuetudines Ilerdenses*³ o el dret de Mallorca,⁴ on la mutilació s'utilitzava com a forma de justícia punitiva. Això obre la possibilitat que alguns dels individus de l'Esquerda no només fossin víctimes de combat, sinó que també haguessin estat sotmesos a càstigs corporals com a represàlia o escarment després de la batalla.

Aquesta perspectiva amplia la interpretació de la violència a l'Esquerda. No es tracta únicament d'un episodi de combat, sinó possiblement d'un escenari en què es combinaven execucions ritualitzades, càstigs exemplars i una violència amb una forta càrrega simbòlica. La coexistència de ferides mortals, lesions reiterades i amputacions intencionals apunta cap a una dinàmica bèl·lica en què no només es buscava la victòria militar, sinó també la imposició d'una autoritat mitjançant la demostració de poder sobre els cossos dels vençuts.

EL CONFLICTE ARMAT EN EL CONTEXT HISTÒRIC DE L'ESQUERDA

L'estudi de la violència en els esquelets permet distingir moments de pau i guerra. A l'Esquerda, les evidències de violència reflecteixen els conflictes del poblat al llarg del temps.

El caràcter bèl·lic de l'Esquerda en època medieval es remunta, com a mínim, a inicis del segle VI dC, quan la fortificació ausetana va ser reutilitzada en el context de la consolidació visigòtica del territori. Aquest fenomen es produí en un moment en què les fortificacions esdevenien estratègicament rellevants enfront de les *urbes* emergents, com Vic (Ollich et al., 2015). El jaciment es relaciona amb la fortalesa de *Roda Civitas* (segles V-X), documentada en fonts altmedievals i que evidencia el caràcter militar de la població.

L'episodi més violent va ser la destrucció i abandonament definitiu del poblat l'any 1314, segons consta en la documentació escrita, corroborat per la presència d'esquelets amb evidents lesions violentes.

Els antecedents d'aquest episodi es remunten al segle XII, quan els conflictes eren protagonitzats per dos grans actors, el col·lectiu eclesiàstic, que defensava la seva jurisdicció sobre la ciutat de Vic enfront del poder laic; i el vescomte de Cabrera, senyor de Roda, que es trobava en disputa amb la Corona. La vinculació del comte d'Empúries amb la casa de Cabrera consolidà la seva presència a l'Esquerda, derivant en pactes amb el bisbat de Vic entre els segles XI i XIV.

Durant els regnats de Pere el Gran i Alfons el Franc, Ponç Hug V mantingué una relació cordial amb la monarquia, però a partir de 1293 Jaume II li prohibí fortificar els seus dominis i inicià la construcció del castell de Montgrí. Les hostilitats s'intensificaren, amb episodis com l'atac a l'Esquerda el 1302. Entre 1303 i 1305, Ponç Hug V es rebel·là contra el poder reial. El 1309, el seu fill primogènit fou assassinat i Ponç Hug VI, Malgaulí, heretà el comtat, mentre que fra Ramon d'Empúries administrà el vescomtat de Cabrera.

3 *Consuetudines Ilerdenses*, 142, en Loscertales, p. (1946).

4 *El Derecho penal histórico de Mallorca (siglos XIII - XVIII)*, p. 104, 107 i 165. També a Planas, A. (1999), p. 104.

El 1311, fra Ramon d'Empúries fou nomenat lloctinent del Mestre de l'Orde de l'Hospital, fet que li permeté reconstruir la muralla de l'Esquerda per concessió de Jaume II. Però l'ambigüitat en les relacions entre l'Orde i el rei generà tensions. El 1314, fra Ramon fou destituït i el rei autoritzà el veguer d'Ausona a actuar sobre la fortalesa. Una expedició comandada pel batlle de Vic, amb homes de Gurb i Torelló, destruï definitivament l'església i la fortalesa de l'Esquerda (Ollich et al., 1995).

Segons Miret i Sans (1905), en un document posterior, el rei perdonà Gilabert Ça-Rovira per haver intentat defensar la fortalesa de Roda durant el setge de les hosts reials, confirmant així la participació directa de la monarquia en la destrucció de l'Esquerda.

VALORACIÓ FINAL

La possibilitat d'analitzar les ferides òssies i mutilacions sofertes per la població de l'Esquerda en diferents moments de la seva història, ens permet afirmar que es tractava d'una població armada i ben preparada per a la guerra. Tant el lloc escollit per bastir la fortalesa, una península amb grans espadats sobre el Ter, com les defenses afegides, muralles i torres, ja ens dibuixa l'objectiu principal d'aquest assentament: servir de base d'operacions militar. I això des del primer moment de la seva ocupació, al Bronze Final-Primer Ferro (segles VIII-VII aC), amb una primera muralla, que va ser substituïda i ampliada pel gran oppidum ausetà del segle V aC. Malgrat que sabem que els ausetans van participar en la lluita contra els romans al costat dels cartaginesos, en aquest episodi no podem conèixer ni estudiar quin tipus de lluita ni de ferides hi van haver, degut a la mancança dels esquelets dels combatents ferits o morts, ja que foren incinerats.

Per tant, l'estudi està centrat en els morts medievals que han proporcionat les dues necròpolis descobertes: una extramurs, amb esquelets datats per C14 a inicis del segle VII dC, corresponent al període visigot; i una altra entorn de l'església, enmig del poble feudal, amb individus que abasten des de finals del segle VIII fins al s. XIV dC. La quantitat de ferides per arma blanca d'alguns esquelets ens informa sobre una població armada, potser militar, que va lluitar des del període visigòtic i carolingi fins a l'època feudal, en un punt clau i estratègic del comtat d'Osona.⁵

BIBLIOGRAFIA

Agustí, B.; Codina, F.; Díaz-Carvajal, A.; Lara, L.; De Prado, G.; Carme Rovira, M. i Subirà, M.E. (2016). La pratique des têtes coupées attestée à Ullastret (Catalogne). Nouvelles lectures. Dins C.A. de Chazelles et M. Schwaller (éds.), Vie quotidienne, tombes et symboles des sociétés protohistoriques de la Méditerranée nord-occidentale. Mélanges offerts à Bernard Dedet. Monographies d'Archéologie Méditerranéenne. Hors série n°7, Volume 2, CNRS, Lattes, 599-612.

5 Vegeu, en aquesta mateixa publicació, l'article «La lluita entre el poder reial i els Cabrera: el cas de la destrucció de la fortalesa de Roda (l'Esquerda) a Osona», per Imma Ollich, Antònia Díaz-Carvajal, Maria Ocaña, Albert Pratdesaba, Montserrat de Rocafiguera i Esther Travé.

- Campillo, D. (2011). *Paleopatologia: Els primers vestigis de la medicina*. Edicions Bellaterra.
- Díaz-Carvajal, A. (2024). Arqueologia funerària de la població medieval de l'Esquerda (segles VII-XIV). Museu Arqueològic de l'Esquerda. Col·lecció Berikars, 5.
- Djurić, G. et al. (2006). Trauma in medieval Serbian populations: Agricultural injuries and warfare. *Journal of Paleopathology*, 28(3), 245-263.
- Judd, MA; Roberts, CA. (1999). Fracture trauma in a medieval British farming village, *Am J Phys Anthropol*, 109, 229-243.
- Mestres, JS. (2013). Datació per Radiocarboni d'ossos humans procedents de l'Esquerda (Les Masies de Roda, Osona), a Ollich, et al., *Memòria de les excavacions arqueològiques a l'àrea de la muralla 2012-2013*. Inèdit.
- Miret, J. (1905). *Sempre han tingut béch les oques. Apuntacions per la historia de les costumes privades*. Barcelona, Stampa d'en F. Badia.
- Ollich, I; Rocafiguera, M. (2001). *L'Esquerda. 2500 anys d'història. 25 anys de recerca*. Fundació privada l'Esquerda, Roda de Ter.
- Ollich, I.; Ocaña, M.; Ramisa, M.; Rocafiguera, M. (1995). *A banda i banda del Ter, Història de Roda. Ajuntament de Roda de Ter-Eumo Editorial*. (L'Entorn, 30). Roda de Ter.
- Ollich, I.; Rocafiguera, M.; Amblàs, O.; Pratdesaba, A.; Pujol, MA. (2015). Visigots i carolingis a Osona. Novetats Arqueològiques des del jaciment de l'Esquerda. *Actes de les III Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central*. Generalitat de Catalunya, 14-22.
- Ollich, I. (2012). "La necròpolis medieval de l'Esquerda (segles VIII-XIV dC). Cronologia i noves perspectives de recerca", a: N. Molist i G. Ripoll, *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII)*, Monografies d'Olèrdola 3.2, MAC, Barcelona 2012, p. 275-286.
- Roberts, C.; Manchester, K. (1995). *The Archaeology of Disease*. Cornell University Press.